

II, 768). İlk iki eser yine Butrus el-Bustânî diye tanınan Butrus b. Yûsuf el-Bustânî'ye (ö. 1933; bk. Ziriklî, II, 59; Kehhâle, *el-Müstedrek*, s. 151), üçüncü eser Butrus b. Süleyman el-Bustânî'ye (ö. 1969; bk. Ziriklî, II, 59; Kehhâle, *el-Müstedrek*, s. 151) aittir.

Yûsuf K. Hürî, Butrus el-Bustânî'nin hayatı, eserleri ve *el-Cinân* dergisiyle ilgili olarak Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde bir doktora tezi yapmış (1976) ve bu çalışma çerçevesinde adı geçen derginin indeksini hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Bustânî, *DM*, I, 1-8; VII, 589-608; Yûsuf Nû'mân Ma'lûf, *Hizânetü'l-eyyâm fî terâcimi'l-izâm*, New York 1899, s. 152-153; C. Zeydan, *Meşâhîrü's-şarık*, Kahire 1902, II, 24-31; a.mlf., *Âdâb*, II, 632-633; Şâkir el-Hürî, *Mecma'u'l-meserrât*, Beyrut 1908, s. 114-115; Philip Dî Tarrâzî, *Târîhu's-şahâfeti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1913, I, 89-92; Serkis, *Mu'cem*, I, 557-559; Fuâd el-Bustânî, *el-Mu'allim Butrus el-Bustânî*, Beyrut 1929; Brockelmann, *GAL*, II, 495; *Suppl.*, II, 767-768; a.mlf., "Bustânî", *IA*, II, 824; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 233; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, IV, 48-49; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 151; Ömer Ferruh, *el-Minhâc fî'l-edebî'l-'Arabî ve târîhi*, Beyrut 1959, III, 300-301; Ronart, *CEAC*, s. 105-106; Mihâil Savaya, *el-Mu'allim Butrus el-Bustânî*, Beyrut 1963; M. el-Bustânî, *es-Selsebil*, Cüney 1968, s. 142-148; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî neş'etühû ve tetavvûruh*, Kahire 1968, II, 711-716; Enîs el-Makdisî, *el-Fünûnû'l-edebîyye ve a'lâmühâ*, Beyrut 1980, s. 183-222; *Sixteenth Research Report 1975-1980* (haz. American University of Beirut), Beirut 1980, s. 73; Ma'a'l-Mektebe, s. 18; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), II, 58-59; A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal age: 1798-1939*, Cambridge 1984, s. 99-102; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mucez fî'l-edebî'l-'Arabî ve târîhi*, Beyrut 1985, IV, 113-133; Enver el-Cündî, *Tarih Boyunca Emperyalizmin Saldırlarına Karşı İslâm* (trc. İbrahim Sarmış), İstanbul 1985, s. 267; John W. Jandora, "Butrus al-Bustânî, Arab Consciousness and Arabic Revival", *MW*, LXXIV/2 (1984), s. 71-84; a.mlf., "al-Bustânî's Dâ'irât al-Ma'ârif", *a.e.*, LXXVI/2 (1986), s. 86-92; A. Hourani, "Bustânî's Encyclopaedia", *Journal of Islamic Studies*, I (1990), s. 111-119; *TA*, VIII, 477; J. Abdel-Nour, "al-Bustânî, Butrus b. Bülüs al-Bustânî", *El² Suppl.* (Fr.), s. 159-160.

ALİ ŞAKİR ERGİN

BUSTÂNÎ, Süleyman b. Hattâr

(سليمان بن خطار البستاني)

(1856-1925)

Lübnanlı politikacı, gazeteci yazar.

Beyrut'un Dibbiye kasabası yakınındaki İbkiştin'de (Bikiştin) doğdu. İlk öğrenimini burada, orta ve yüksek öğrenimini Butrus el-Bustânî'nin Beyrut'ta

ta kurduğu el-Medresetü'l-vataniyye'de tamamladı. Okul çağında Arapça ve Sür-yânice'yi, özel gayretiyle de Türkçe, İngilizce, Fransızca, Yunanca, Almanca, İtalyanca, Farsça, Rusça, Latince, İbrânice ve Sanskritçe'yi öğrendi. Ayrıca matematik, kimya, hukuk, ziraat, ticaret ve sosyoloji ile de ilgilendi. Bir yandan öğretmenlik yaptı, diğer yandan da *el-Cinân* dergisinde ve haftalık *el-Cenne* gazetesinde çalıştı. Bir süre de *el-Cüneyne* gazetesini yönetti. Aynı zamanda Butrus el-Bustânî'nin *Dâ'iretü'l-ma'ârif*'ine maddeler yazdı. 1876'da Basra'ya gitti. Oradan Bağdat'a geçti; burada ticaret mahkemesi üyesi oldu. Basra ve Bağdat'ta bulunduğu sırada Arabistan'a uzun seyahatler yaptı. Bu seyahatlerinde bedevîlerin örf ve âdetlerini yakından tanıma fırsatı buldu. 1885'te Beyrut'a dönerek *Dâ'iretü'l-ma'ârif*'i yönetmeye başladı ve 1887'de IX. cildini yayımladı. Bu arada *Dâ'iretü'l-ma'ârif*'in Türkçe'ye yapılacak tercümelerinin basım iznini almak için gittiği İstanbul'da üç ay kaldı. İzni alıp eseri basmaya başladığı zaman Beyrut sansürünün çıkardığı güçlükler karşısında Mısır'a gitti. 1888'de yeniden seyahate çıkarak Hindistan yoluyla gittiği İran'da, daha sonra da Bağdat'ta ikişer yıl kaldı. Bu vesile ile İran edebiyatını yakından inceleyip öğrenme fırsatı buldu. Bağdat'tan İstanbul'a geçti. Chicago'da açılan bir serginin Türk şubesinin hükümet komiseri yanında görevli olarak Chicago'ya gönderildi (1893). Orada *Şikago Sergisi* adlı Türkçe bir gazete çıkararak yönetimini Ubeydullah Efendi'ye bıraktı ve İstanbul'a döndü. Dönüşünde Irak'ta sulama işlerine dair bir proje hazırlayıp Nâfia Nezâreti'ne sundu. Buradan Mısır'a geçti. Orada bir taraftan ticaretle meşgul olurken diğer taraftan edebî, fıkırî ve ilmi faaliyetlerini sürdürdü. *Dâ'iretü'l-ma'ârif*'in X ve XI. ciltlerini yeğen-

leri Necîb ve Nesîb'le birlikte hazırlayıp yayımladığı gibi *İlyâzetü Hûmîrûs* (1904) ile *İbre ve zikrâ* (1908) adlı eserlerini de yine Mısır'da iken neşretti. II. Mesru-tiyet ilân edilince (1908) hemşehrileri tarafından Beyrut'a davet edilip İttihat ve Terakkî Partisi adayı olarak Meclis-i Meb'ûsan'a Beyrut'tan milletvekili seçildi ve meclisin ikinci başkanı oldu. 1910'da Ayan Meclisi'ne de üye seçilen Süleyman el-Bustânî bu sırada resmî görevlerle Avrupa devletleri nezdinde temas-larda bulundu, görüşmeler yaptı. 1913'te kurulan Said Halim Paşa kabinesinde Tarım, Ticaret, Ziraat, Orman ve Maden nezâretlerine getirildi. Ancak dış politika konularında ve özellikle Osmanlı Devleti'nin o sırada başlamış bulunan I. Dünya Savaşı'na girmesi hususunda İttihatçılar'la anlaşmazlığa düştü. 1914'te istifa ederek siyasî hayattan çekildi; gözlerinden tedavi olmak için İsviçre'ye gitti ve orada beş yıl kaldı (1914-1919). Ancak tedavi olamadan Mısır'a döndü; 1924'e kadar Mısır'da kaldı. Lübnanlı hemşehrilerinin daveti üzerine tedavi için New York'a gitti; ancak burada iki gözünü de kaybedip münzevi bir hayat yaşadı ve 1925 Haziranı başlarında öldü. Cenazesi Lübnan'a nakledilip doğduğu köyde defnedildi. Hemşehrileri Beyrut'ta Süleyman el-Bustânî için bir anıt yaptırmışlardır.

Eserleri. Süleyman el-Bustânî'nin gazete ve dergilerde çıkan makaleleriyle *Dâ'iretü'l-ma'ârif*'teki maddelerinden başka basılmış başlıca eserleri şunlardır: 1. *İlyâzetü Hûmîrûs*. Yunan şairi Homeros'un ünlü İlyada'sının manzum tercümesi olan bu eserin geniş bir araştırma mahsulü olan 200 sayfalık mukaddimesinde Homeros'un mitolojik bir şahsiyet değil tarihî bir şahsiyet olduğunu ispata çalışır. Arap edebiyatı ile Yunan edebiyatını tarihî tekâmülleri itibarıyla mukayese eder. Değişik lehçelerinin bulunmasına rağmen yaşayan en uzun ömürlü dillerden biri olan Arapça'nın bunu Kur'an'a borçlu olduğunu belirtir. Eser 11.000 beyti aşkın manzum tercümesi, zengin dipnotlar ve indekslerle birlikte yayımlanmıştır (Kahire 1904). İlyada tercümesi o günkü Arap basınında büyük yankılar uyandırmış, Necîb Mitrî eserle ilgili olarak basında çıkan yazıları *Hedîyyetü'l-İlyâze* adıyla bir kitapta toplayıp yayımlamıştır (Kahire 1905). Atina İlimler Akademisi bu tercümeyi Yunanca'ya çevirip İlyada'nın aslı ile beraber neşret-

Süleyman
b. Hattâr
el-Bustânî

miştir. 2. *İbre ve zikrâ* (ed-Devletü'l-*Osmaniyye kable'd-düstür ve ba'dehü*). Osmanlı bürokrasisini iyi bilen Süleyman el-Bustânî mebus seçilmeden önce yazıp yayımladığı (Kahire 1908) bu kitapta II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında devletin medenî, siyasî, sosyal ve ekonomik durumunu anlatır. Özellikle din hürriyeti konusu üzerinde duran müellif hükümetin ihmali yüzünden kaybolan memleket servetinden her vesile ile bahseder ve bu servetin işletilmesi için tekliflerde bulunur. Arap milliyetçisi olmadığı için devletin selâmetini hristiyanlarla müslümanlara eşit haklar verilmesinde ve devlet dili olarak Türkçe'nin bütün Osmanlı ülkesinde mecburi dil olmasında görür. Süleyman el-Bustânî bu düşüncelerini daha sonraki siyasî hayatında da değiştirmemiş, nazırlığı sırasında imparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıkmış, savaşa girildiği takdirde imparatorluğun dağılacağını, bunun da bölge halkları için felâket olacağını ısrarla belirtmiştir; sonra da böyle bir vebali yüklenemeyeceğini ifade ederek nazırlıktan istifa etmiştir. 3. *el-İhtizâlül-'Arabî ve'l-istinoğrafya. Dâ'iretü'l-ma'ârif*'in IX. cildinde yayımlanan (s. 497-501) "Stenografya" maddesini beğenen Hidiv Tefvîk Paşa stenonun Mısır okullarında Arapça'ya uygulanmasını istemiş, Bustânî de konuyu daha ayrıntılı şekilde ele alarak bir risâle halinde yayımlamıştır (1920).

Arapça manzum İlyada tercümesiyle tedavi için gittiği İsviçre'de yazdığı "ed-Dâ" ve "eş-Şifâ" adlı iki kasidesi Bustânî'nin iyi bir şair olduğunu göstermektedir. Ancak başka şiiri bulunduğu bilinmemektedir. Dört cilt kadar olan Arap tarihine dair eseriyse hâtıraları ve seyahat notları ise henüz basılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Philip Dî Tarrâzî, *Târîhu's-şahâfeti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1913, II, 159-168; Serkis, *Mu'cem*, I, 560; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IV, 260; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 279-280; Butrus el-Bustânî, *Üdeba'ül-'Arab*, Beyrut 1979, III, 450-462; C. Gureyyib, *Süleymân el-Bustânî ft mukaddimeti'l-İlyâze*, Beyrut 1979; Muhammed Kürd Ali, *el-Mu'âşırûn* (nşr. Muhammed el-Misrî), Dimaşk 1401/1980, s. 235-240; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), III, 124; Han-nâ el-Fâhûrî, *el-Mücez fi'l-edebi'l-'Arabî ve târîhih*, Beyrut 1985, IV, 192-225; TA, II, 477-478; C. Brockelmann, "Bustânî", *IA*, II, 824-825; J. Abdel-Nour, "al-Bustânî, Süleymân b. Khaţţâr el-Bustânî", *EI² Suppl.* (Fr.), s. 161-162.

ALİ ŞAKİR ERGİN

BUSTÂNÜ'L-ÂRİFİN

(بوستان العارفین)

Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin

(ö. 373/983)

ibadet, zühhd ve ahlâka dair eseri.

Tarikatların teşekkülünden önceki zühdî tasavvuf döneminde yazılmış olan eser genellikle fikhî ve ahlâkî konuları ihtiva etmektedir. Müellif eserin önsözünde halkın ve aydınların bilmesi gereken konuları bir araya getirdiğini, bu bilgileri birçok kitaptan derlediğini, delile muhtaç olan meseleleri Kitap, Sünnet ve ulemanın fikirlerine dayanarak açıkladığını belirtmektedir.

Kâtib Çelebi'nin 150 bölüm olduğunu belirttiği (*Keşfü'z-zunûn*, I, 243), ancak matbu nüshalarında 159 bölüm olduğu görülen eserin ilk on yedi bölümü eğitim ve öğretimle fetva, hadis rivayeti, vaaz, münazara ve kadılık gibi konulara dairdir. Sonraki dört bölüm tefsirle ilgili konulardan oluşur. Daha sonra ise şiir ve rüyanın şer'î hükümleri, giyim, yeme içme ve uyku âdâbı, alışveriş, evlenme, çalışma ve ibadet gibi fikhî ve ahlâkî konularla günlük hayatın çeşitli meselelerine dair görüşler yer almaktadır. Müellif her bölümde önce konu ile ilgili fikhî hükmü belirtmekte, sonra bu hükümlerin Kur'an ve Sünnet'teki delillerini göstererek sahâbe, tâbiîn ve âlimlerin görüşlerine yer vermektedir; fikhî meselelerin çözümünde ise Hanefî fikhını esas almaktadır. Semerkandî'nin *Tenbihü'l-gâfilîn* adlı eseri gibi *Bustânü'l-ârifin* de daha çok vaaz ve nasihat üslûbuyla yazılmış olup tasavvuf ve tarikat muhitinden ziyade medrese ve vaaz çevrelerinde okunagelmıştır. Müellif, burada naklettiği bazı mevzû hadisler sebebiyle hadisçiler tarafından tenkit edilmiştir (bk. Zehebî, XVI, 323).

Bustânü'l-ârifin'in İstanbul kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Bunların içinde en eskisi, 557'de (1162) istinsah edilmiş olan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Ayasofya, nr. 0.1686) nüshadır (diğer yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 449). Eser müstakil olarak (Kalküta 1868; İstanbul 1286, 1289, 1296; Bulak 1289) ve *Tenbihü'l-gâfilîn* ile birlikte birçok defa basılmıştır (Kalküta 1869; Kahire 1303, 1306, 1309, 1315, 1319; Bombay 1304; Beyrut 1403/1983; Dimaşk 1405/1985). Her iki eser bir arada Abdülkadir Akçiçek tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1977).

Meşhur muhaddis İmam Nevevî'nin de (ö. 676/1277) zühhd, ahlâk ve âdâb konularını ihtivâ eden *Bustânü'l-ârifin* adlı bir eseri vardır. Bu eser Muhammed el-Haccâc tarafından neşredilmiştir (1402 [Dârü's-Sâbûnî]).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Bustânü'l-ârifin* (*Tenbihü'l-gâfilîn* içinde), Kahire 1319; Zehebî, *A'lamü'n-nûbelâ*, XVI, 322-323; *Keşfü'z-zunûn*, I, 243; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 220; Serkis, *Mu'cem*, I, 1045; Brockelmann, *GAL*, I, 211, 501; *Suppl.*, I, 348; Ziriklî, *el-A'lam*, VIII, 348-349; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 91; Sezgin, *GAS*, I, 449; J. Schacht, "Abu'l-Layth al-Samarqandî", *EI²* (İng.), I, 137.

HASAN KÂMİL YILMAZ

BUŞATLI MUSTAFA PAŞA

(bk. MUSTAFA PAŞA, Buşatlı).

BÜŞENCİ, Ebü'l-Hasan

(أبو الحسن البوشنجي)

Ebü'l-Hasan Alî b. Ahmed

(ö. 348/959)

Fütüvvet hareketinin ilk temsilcilerinden
Horasanlı sûfî.

Herat yakınlarındaki Büşenc'de doğdu. Gençlik döneminde Ebû Osman en-Nişâbü'rî'nin sohbetinde bulunduktan sonra memleketinden ayrılarak Irak'a gitti. Burada İbn Atâ ve Cerîrî gibi tanınmış sûfilerden istifade etti. Meşhur sûfî Şiblî ile bazı tasavvufî konuları tartıştı. Daha sonra gittiği Dimaşk'ta Ebû Amr ed-Dimaşkî ve Tâhir el-Makdisî'nin sohbetlerine katıldı. Uzun süre ayrı kaldığı memleketine dönüşünde zındıklıkla suçlandı ve bu yüzden Nişâbur'a gitmek zorunda kaldı. Burada bir zâviye kurarak ölümüne kadar tam bir inziva hayatı yaşadı.

Tevhid ilmine ve tasavvufî hayata dair çağdaşı diğer mutasavvıflardan daha geniş bilgiye sahip olduğu bildirilen Büşencî'nin fütüvvet* ve tecrit* konularında takip ettiği yol hakkında bazı menkûbeler rivayet edilir. Büşencî fütüvveti "hak hukuk gözetmek, sürekli murakabe halinde bulunmak, içte olmayan bir şeyi dışta göstermemek" diye tarif eder. İnsanın yalnız iken de haram olan bir şeyi yapmaması ve içi ile dışının bir olması ise mürüvvetir. Tevhid Allah'ı, O'nun kendisini bize tanıttığı gibi tanımak, sonra da O'ndan başkasına ihtiyaç duymaktır. Tövbe de işlenen günah hatırladığında ondan haz almamaktır (Hücvîrî, s. 385). Fütüvvet ve melâmet ehlinin